DİL OYUNLARI YA DA DİL MÜHENDİSLİĞİ: MUSTAFA BALBAY'IN DİL KULLANIMI

Prof. Dr. Tahir Balcı, Çukurova Üniversitesi
Öğr. Gör. Halime Balcı, Çukurova Üniversitesi

Balbay'ın kısa özgeçmişi

- Balbay, *1960'ta Burdur'da doğdu.* İlkokulu Yeşilova'nın Güney kasabasında, ortaokul ve liseyi Aydın'ın Nazilli ilçesinde tamamladı. *1981 yılında Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ni birincilikle bitirdi..*
- Gazeteciliğe 1980'de İzmir'de yerel bir gazetede başladı. 1981'de Milliyet Gazetesi İzmir Bürosu'na geçti. 1985'te Cumhuriyet Gazetesi İzmir Bürosu İstihbarat Şefi oldu. 1989'da Cumhuriyet Gazetesi Ankara Bürosu'nun Haber Müdürü oldu. 1992'de İstanbul'da Cumhuriyet'in Haber Merkezi Müdürlüğü'nü üstlendi. *1993'ten bu yana ise Cumhuriyet'in Ankara Temsilciliğini sürdürmektedir.*

Gazeteci-yazar

- *Genelde gazeteci yönüyle bilinmektedir.*
- *Ama toplam 13 kitabın yazarı*
- *Yazarlığı, çok başarılı gazeteciliğinin gölgesinde mi kalıyor?*
- *Ancak bu saptama, kesinlikle yazarlıkta başarısız olduğu anlamına da gelmemektedir.*
- *Tersine, Balbay'ın büyük bir beğeniyle okunabilir oluşu, onu bir kez okuyanda kalıcı izler bırakması ve kitaplarının birkaç kez yapılan baskılarının tükenmesi onun başarısının bir kanıtı sayılabilir.*

Gezmek, gözlemlemek

Balbay gazeteciliğinin gerektirdiği bir anlayışla *gezmeyi, gözlemlemeyi*, bilgi ve belgeye dayanarak olayları somutlaştırıp dillendirmeyi yeğleyen bir gazeteci-yazardır. Bu yüzden olsa gerek, gezi kitaplarına ayrı bir önem vermektedir. Balbay bu konuda şöyle diyor:

"Gezme sözcüğünün bende ilk çağrıştırdığı, yeniden doğmak, çoğalmaktır. Bir kenti, bir ülkeyi tanımanın verdiği hazzın eşdeğerini düşünemiyorum. Yaşamımın gelecek dilimlerine ilişkin dileklerimin başında, 'gezme duygusunu' yitirmemek gelir"

Gezi kitapları

- Ülkelere Değil Savaşa Düşmanım (1997)
- Balkanlar (1998),
- Orta(Daki) Asya Ülkeleri (1999)
- Yemen Türkler Mezarlığı (2000)
- Çinin Uzun Yürüyüşü
- Afrika'nın Uçlarında

Politika ile içiçelik

- Bu somutluk anlayışı Balbay'ı aynı zamanda toplumsal yaşamın merkezine, iç politikanın içine iter. Balbay'ın ***politika ile olan içiçeliğini*** kitaplarının adlarından hemen anlıyoruz:

Politikayla ilgili kitapları

- Dönekrasi (1996)
- Copokrasi (1997)
- TURBAN Kime Kurban (1997)
- Cepokrasi (1999)
- Affedersin La Fontaine (2000)
- Yürüt ya Kulum (2001)
- Güvercin Kurt Bir de Arı, Ele Geçirince İktidarı... (2002)

Biçim ve içerik iç içe

- Köşe yazıları bazen şiir gibi:

"Sarayda sadrazamlar, nazırlar, hepsi hazırlar… Kimse durumu padişaha anlatma görevini üstlenmeye yanaşmaz, hepsi kenarda durur haddini aşmaz… Sonunda biri öne atılır, ötekiler de hemen katılır:…" (Cumhuriyet, 22.4.04, s. 8).

Köşe yazısına şiirsel bir biçim verirsek:

sarayda sadrazamlar
nazırlar
hepsi hazırlar…
kimse durumu padişaha anlatma
görevini üstlenmeye yanaşmaz
hepsi kenarda durur
haddini aşmaz…
sonunda biri öne atılır
ötekiler de hemen katılır…

Biçim-içerik geçişmesi çağdaş yazın açısından olağan

Çünkü kişisel yaratıcılığın önplanda olduğu, öznelin anlam bulduğu yazın alanında yazı dilinin katı kurallarına bağlı kalmak derin bir çelişki olurdu.
Bu yüzden Bayrav'ın da (1999: 9) belirttiği gibi "tür" kavramı sarsılmış, sürekli çiğnenmiş, hatta silinmiştir.

Politikadaki bireysel ve kurumsal yozlaşma

- Özellikle *politikadaki bireysel ve kurumsal yozlaşmayı* büyüteç altına almakta, alaylı bir anlatımla yerden yere vurmaktadır. Bu alaylı ve yergili yaklaşım, konu ilerledikçe kendi deyimiyle traji-komik bir durum alır ve kara mizaha dönüşür; şaka ile ciddiyet, sevinçle üzüntü, umut ile umutsuzluk birbirine karışır:

Trajikomik

Bu bölümümüz yolsuzlukların trajikomik boyutu üzerine,
Bunları anlatınca siyaset oturacak yerli yerine.
Bizim ormanda iç tehdit sıralaması zaman zaman değişir,
Olaylar yoğundur; yazılır, çizilir, elde silgi tebeşir.
Bir dönem bölücülüktü birinci tehdit,
On binlerce yaralı, binlerce şehit.
Zamanla ilk sırayı ezeli tehdit irtica aldı,
O da mücadele zemininden payını aldı.
Sonra yolsuzluklar aldı yerini,
Sormayın, öylesine çirkindi ki, andırıyordu irini.
…
Sorunun komik yanlarını da vurgulayacağız,
Kahrolarak değil, acı acı gülerek sorgulayacağız.
…
Yolsuzlukla mücadele eden ödülünü alıyor,
Koltuğunu kaybedip kaderiyle baş başa kalıyor…

Dil oyunları

- Mustafa Balbay'ın dil kullanımındaki kıvraklığını ve yaratıcılığını başvurduğu "dil oyunlarına" bağlamak gerekir. Cumhuriyet'teki köşesinde çıkan yazılarının büyük bölümünün örgüsü çoğunlukla dil oyunlarına dayanmaktadır. Hatta gezi kitapları dahil olmak üzere, özellikle Türkiye'deki siyasi-sosyal olaylara ilişkin yazdığı kitaplar dil oyunları üzerine kurgulanmıştır. Balbay bunu her fırsatta açıkça söyler:

"… huyum kurusun, yine sözcüklerle oynamadan edemedim"

Köşe yazılarından birkaç başlık örneği

- Pirzola yahut pir Zola!" (Cumhuriyet, 1.2.04, s. 8)
- Elveda 'Eve Dönüş…'
- Merhaba 'Başa Dönüş!" (Cumhuriyet, 10.2.04, s. 8)
- "Erdoğan'ın Ken-dine Dönük Mücadelesi!" (Cumhuriyet,15.3.04, s.1)
- "Ürdün Kralı 'ABD'ullah" (Cumhuriyet,18.3.04, s. 1)
- "ABD Gezisi: AKP Kazandı, Türkiye Kaybetti!" (Cumhuriyet, 30.1.04, s. 1)
- "ABD'den Ortadoğu'ya: BOP Dedik…" (Cumhuriyet, 1.3.04, s.1)
- "Unakıtan'ın Bir Çiftliği Var…" (Cumhuriyet, 21.2.04, s 1)
- "Onur'a karşı On Ur!" (Cumhuriyet, 20.2.04, s. 1)
- R-us Faktörü! (Cumhuriyet, 24.4.04, s. 1)

Dilin bir oyun olduğu düşüncesi

Aslında Ludwig Wittgenstein'a dayanmaktadır. Wittgenstein (1998: 15) dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne "dil oyunu" demektedir. "Oyun" kavramının ilk çağrıştırdığı şey kurallardır. Oyunlar genellikle anlaşılır kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Yine Wittgenstein'ın deyimiyle, *"… eğer kurallarda bir belirsizlik varsa o bir oyun değildir"* (agy, 70). Burada Wittgenstein'ın

düşündüğü şey, oyun olarak görülen dilde kuralcı dilbilgisinin buyurduğu gibi dil kullanıcılarının kendini çok dar sınırlara kapatması değildir; tersine bireysel kullanımla anlamın somutlaştırılması ve böylece bu çerçevenin içinin sürekli yaratımla doldurulmasıdır.

Toplumsal yönelim nedeni: kentleşme

- H. Ulrich Reck: yazınsal üretimdeki yeni yönelimler toplumsal nedeni kentleşmedir. Dille oynamak ve dilin sınırlarını zorlamak, kitlesel yoksulluk, varsıllık, üretim ilişkilerinin bozulması ve çarpık kentleşme gibi toplumsal olgulara başkaldırının kaçınılmaz bir aracı

Bizce Balbay'ın dil oyunları ve söz sanatları da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Biçim açısından gelecekçiler gibi:

Geleneksel kalıpları kıran, beklenmedik biçimler üreten, sözdizim ile sesdizimi bozarak dili özgürleştiren ve devingenleştiren bir dil tutumu

Sıradışı bir dil mühendisi

Türkçenin (ve kendi) anlatım gücünü kullanarak dille oynamayı, deyim yerindeyse **sıradışı bir dil mühendisi** gibi dili sürekli yeniden ve hoşa giden biçimde yaratmayı en çok seven ve bunu en iyi başaran yazarlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullandığı dil, düşüncelerine ayrı bir güç ve renk katmaktadır.

Sözdizimsel açıdan ya da sözcük seçimi bakımından dil kullanımında kendine **büyük bir serbestlik** tanımasına, daha doğrusu neredeyse hiç sınır tanımamasına karşın, bu **başkaldırıcı** dilin iççelişkileri yoktur, kendi içinde tutarlıdır. Biçim ile içerik büyük bir uyumluluk göstermektedir.

Zaten Balbay **başarısının önemli bölümünü, dilsel sapmalara başvurarak ortaya koyduğu bireysel biçemine borçludur.**

Buffon'un (1707-1788) *"biçem, insanın kendisidir"* (Sowinski 1978: 15) sözüne dayanarak, Balbay'ın **kendini biçemiyle yarattığını** savlayabiliriz.

Kendiliğindenlik + bilinçli bir seçicilik

Sonuçta **bir yapıttaki söz sanatlarını da yazarın amaçladığı iletinin alıcıya daha etkili bir biçimde ulaşması için başvurduğu dil oyunları olarak görmek yanlış olmaz.**

Çünkü her **söz sanatıyla** okuyucunun duygu ve düşüncelerine deyim yerindeyse bir **devinim** kazandırılıyor. Yazar iletisini aktarırken **okuyucuyu sıkmıyor**, okuyucu da iletiyi alırken zevk alıyor.

Güvercin, kurt, bir de arı, ele geçirince iktidarı…

adlı kitabında Balbay

Türkiye'yi vatandaşlarıyla birlikte, fabl tiplerine uygun olarak 65 milyonluk bir orman ahalisi olarak görmektedir; bu ormanda neler, kimler yok ki?:

- baş güvercin, baş güvercinlik, kurt, baş kurt, baba aslan, ana aslan, öz arı, mesut arı, baş arı, at, yeşil ördekler, yurttan sesler korosu, hukuk güvercini, hukuk kuşu, tantan arısı, çete ası, çete başı, felçli matador, kartal (asker), enerji arısı, akbabalar, gül gibi kurt

Fabl mı, masal mı?

Balbay gka'nın altbaşlığı olarak kitabının *politik fabl* olduğunu belirtmesine karşın, kitabın ilerleyen sayfalarında (205, 218, 220) 'masalımız' vb. ifadelerle başka bir türden söz etmektedir. Balbay her ne kadar doğaüstü ve imgesel olayları değil de toplumsal bir konuyu işlemekte ise de ve bu özellik *gerçekçi masal*a uyuyorsa da, fabl ile masal arasında büyük farklılıklar vardır ve *gka* genel yapısı açısından masal çerçevesine girmemektedir:

Fabl – masal farkı

Fabl	Masal
Okuyucunun düşünmesi istenir	-
Gerçek olaydan üretilir	-
Mutlu son	-
Hayvanların özellikleri önemli (tilki kurnaz…)	-
Öğretmeye yönelik	-Olaya yönelik
Birden çok kahraman	-Kahraman tek
Zayıf genelde yenilir	-Zayıf genelde kazanır
Mekân değişmez	-Değişir
Ödüllendirme / cezalandırma yoktur	-vardır (Aksöz -Yıldırım 2001: 216)

Söz sanatlarına / dil oyunlarına örnekler

Yazınsal yapıtların alımlama ve etkileme estetiğinin ve okunabilirliğinin temel direği olan dil oyunlarına ve söz sanatlarına özel bir önem
En çok sesteşlik (cinas) var.
gka baştan sona kadar sesteşler üzerine kurgulanmış
Sesteşlik kimi zaman aynı sözcüğün ayrı anlamlarda yinelenmesiyle, kimi zaman eşsesli ya da eşyazımlı sözcüklerin kullanılmasıyla oluşturulur; ortaya çıkan sesteşli uyaklar ile kulağa hitap etmenin yanında okuyucunun içeriğe mizahi, nükteli ve düşünsel bir gözle bakması da sağlanır.
Sesteşliğe bazı örnekler verelim:

Sesteşlik

Balbay'da en çok **tam sesteşlik** görülmektedir**.** Sesteşlik ilişkisi içindeki sözcükler biçim, nicelik ve nitelik açısından örtüşüyorsa, tam sesteşlik söz konusudur.
Tam sesteşlikte çoğu zaman **okşarlık** (Paronymie), yani biçimsel benzerliğe karşın anlam farklılığı olabilir:

- Aslan baştayken onlardı **iktidardakiler,**

Biliyorlardı ki, **iktidarda kiler**!

- Sözü uzatmadan masala **girelim**

Haydi göreyim seni, her konuya **gir elim**…

- "Siz derseniz hep bu anayasa **dar be**,

Birleşir bu iki sözcük, al sana **darbe**…

Çokanlamlılık

Sözcüklerin çokanlamlılığından yararlanılarak yapılan sözcük oyunlarını da tam sesteşlik çerçevesinde değerlendirmek olanaklıdır:

- … bilim dalıdır, … incir dalıdır.

Eksik sesteşlik

de çok rastladığımız bir dil oyunu:

- Onlara çizgiler dolusu teşekkür gerek,

Yoksa görsellikten yoksun kalırdı erek…

- Orman yıllarca büyük bir dert çekti,

Kimileri ormanın bir bölümüne uçurum ekti.

Çift sesteşlikte

ise sesteş sözcüklerden birisinin ötekinin son hecesiyle söyleyiş ve yazılış bakımından aynı olduğunu görüyoruz:

- "Biliyorsunuz hukukla başımız belada,

Kendimizi bazen huzurda hissediyoruz, bazen Kerbela'da.

- "… Dokunalım maddelere tek tek,

Dolsun her madde petek petek…"

Sesteşli uyaklar

Özellikle sesteş, ama anlamları ayrı sözcüklerle yapılan sesteşli uyaklar Balbay'ın dil kullanımında çok önemli yer tutar:

- … bilimsel terim,

… soğumadan terim.

- "Heeey", dedi, "güvercin, kurt, arı,

Kalmadı bu ülkenin namusu arı.

- İlk günler böyle geçti,

Gördü ki, bazı şeyler için artık geçti.

- … hani örnekler dersiniz,

… başlıyor dersiniz.

- … kısa ve kalın,

… uzak kalın.

Zengin (tunç) uyak / kafiye

Biri ünlü olmak üzere en az üç ses benzerliğine dayanan zengin (tunç) uyak da Balbay'da çok görülür:

- Bize anayasa yapmak kolaydır,

İşin azı içerik, çoğu kalaydır.

- Anayasa zaten 'ama'yasa yapılmıştır,

Önce özgürlük verip sonra yasağa sapılmıştır.

- … ortaya,

… oltaya.

Yukarıdaki örnekler eklerle yedeklidir (rediflidir): *-dır/-dır; -ılmıştır/-ılmıştır; -ya/-ya;*

Sözcüklerle yapılan yedekleme de çok sıktır:

- Laiklik gereklidir ama, her yerde lazım olmaz,

Şairlerden Akif olur ama, Nazım olmaz.

Ses türemesi

Balbay, uyaklı bir anlatım uğruna, aşağıdaki örnekte olduğu gibi düşmesi gereken bir sesi düşürmemiştir:

- İlerleme raporu açıklandı, 2001 yılı kasımında,

Karamsarlık hâkim oldu ormanın her kısımında…

Akışma

Okurken akışma (Euphonie) sağlayan, hoş seslerin birbirini izlemesi anlamına gelen ve genellikle gerilimli konularla ilgili şiirlerde başvurulan sert ünlü kullanımı da dikkat çekicidir:

- Tantan arısının bu tutumu dikkat çekiyordu ormanda,

O konuşuluyordu, çarşıda, pazarda, harmanda.

Patlamalı sesler

Bu iki dizede kapanma seslerinin, bunlardan da patlamalı seslerin önplanda olduğunu görüyoruz. Patlamalı sesler, *Sadettin Tantan'ın başlattığı operasyonların yarattığı büyük yankıyı sanki olduğu gibi yansıtmak için seçilen seslerdir*, ki bu sesler aynı biçimde çokluğu dikkat çeken dişsil "n", dudaksıl "m" ve titreşimli "r" ile birlikte biçim-içerik bütünlüğünü sağlayan bir akışma yaratmış. Aynı akışma bu dizeleri izleyen dizelerde de vardır.

Sözcükleri bölüp onlardan yenilerini türetmek

Balbay'ın en çok sevdiği iki dil oyunundan birisidir, demiştik. Balbay *"Gelin şu bir rakamıyla biraz daha oynayalım"* dedikten sonra, sözcüğün neresine tire atılırsa değişik bir anlam yakalanabileceğini söylüyor. *"Bir kişi şöyle ayağa kalkıp, 'ey' diye bağırsa, kim bilir kaç bir duyar", ya da "birey" 'bi rey'dir"* diyerek elde ettiği parçalara yeni anlamlar yüklemektedir.

Bilinçli sapma

- Balbay elbette "birey"deki "-ey"in ünlem değil ek olduğunu, biçimbilimsel açıdan "bi rey" ile doğru olan "bir-ey" arasında bir ilişki kurulamayacağını bilmektedir. Ama buna karşın, **bilerek yanlış bir kökenbilgisine saparak bireyin kendi gücünü küçümsememesi** gerektiğini, yazısını *"**Birey bir eydir, bi reydir**"* biçiminde bitirmiştir. Bu yazının 28 Mart 2004 seçimlerinin yapıldığı gün Cumhuriyet'te çıktığını düşünürsek Balbay'ın ne demek istediğini daha iyi anlarız. Buna benzer birkaç örnek daha verelim:
- "**Girit… Ya da Gir it**!"

"Yunanistan Girit'e adım adım '**gir**'di, sonra Osmanlı'yı '**it**'ti!"

- **Fedakârlık** hep ikiye bölündü,

Bizim ormanda.
Çalışana **feda**sı,
İş âlemine **kârlığ**ı…

Çevrikleme

- Balbay'ın az da olsa başvurduğu sözcük oyunlarından birisi de **çevrikleme**dir (Anagramm). Burada yazaçların düzenini değiştirerek ayrı anlamda yeni bir sözcük elde etmiştir:
- AB'ye göre anayasa değişiklikleri **eksikti**, Ormanın AB yolu görünür gelecekte **kesikti**…

Bağlaçsızlık

- Kullanılması gereken ya da kullanılabilecek yerde bağlaç kullanmamak, yani bağlaçsızlık (Asyndeton), Balbay'ın dil kullanımında sıkça görülür:
- Elbet kızalım güvercin, kur, arıya, …
- Canlı türü eksik olmaz bizim ormanda, Güvercin, kurt, arı, aslan, keçi, manda.

Tersyineleme

- Bir tümcenin sözdiziminin tümüyle ya da büyük oranda ayrı biçimde yinelenmesiyle ortaya çıkan ve tersyineleme (Epanodos) diyebileceğimiz dil oyunu da Balbay'ın ilginç dil oyunlarındandır:
- Kiminde umut vardı, kaygı vardı kiminde.
- "Biz AB'ye değil, AB bize girer"

Mecaz

Dil oyunlarının söz konusu olduğu yerde mecazların yoğun biçimde kullanılmaması düşünülemez. Balbay bu söz sanatına da çokça başvurmuştur:

- Koalisyon 7 dosya şiddetinde sallansa da, …
- "Bu işi biz bitiririz,

Size onun kellesini getiririz.

- Artık iç sayfalara manşet oluyordu.
- Parçacıların yanında bir de toptancılar vardı, … (Bu örnekte sözü edilen kişiler, anayasayı parça parça ya da toptan değiştirmek isteyenlerdir).
- Eğer bilmezsen bildiririz haddini,

İhmal etmeyiz mezardaki ceddini.

İki anlamlılık

Balbay aşağıda "lazımlık" sözcüğünü **ikianlamlı** (doppeldeutig, tevriyeli) kullanmakta, böylece politikacıların trajikomik manevralarını yansıtmaktadır:

- **Anayasa** için belki de şu tanımı kullanmak uygun düşer: **Lazımlık!**

Sakın haaa, yanlış anlaşılmasın sözlerimiz,
Salt durumu aktarmak bütün kaygımız,
Yani kime ne kadar değişiklik lazımsa
O kadar madde kesiliyor,
Paket yapılıp götürülüyordu.

Aynı eylemi farklı ad durumlarıyla kullanmak

Aşağıdaki örnekte de benzer durum vardır:
Balbay, aynı eylemi farklı ad durumlarıyla kullanarak da çokanlamlılığa değişik bir boyut kazandırmaktadır:

- "…Yıllardır hep bundan çekiyoruz,
- En cesur biziz, bu işin ipini çekiyoruz."
- "Düğmeye … bastık,
- Sorumluları … bastık".
- Dün dündür bugün bugündür düğmesine bastı.
- … gazını bastı.

Dokundurma (kinaye)

Balbay, ABD'nin gerçekte KADEK'i koruduğunu, *gitmek* eyleminin farklı anlamlarıyla oynayıp ikinci ve kötü anlamını amaçlayarak, yani dokundurma (kinaye, Anspielung) sanatıyla anlatmaktadır:

- "ABD terör örgütünün üzerine gidecek mi?

Arada bir gidiyor…
Görüşmek için!"

Farklı çekimleri yineleme

- Ortakların irticayla olan samimiyetsiz mücadelelerini, *çizmek* eyleminin farklı çekimlerinin yinelenmesiyle (Polyptoton) ve farklı anlam alanlarına ait öbekler yardımıyla oluşturduğu dil oyunuyla yeriyor Balbay:
- Bu yolda değişik çizgiler çizdiler.

Önce yan çizdiler,
Sonra bazı yasaların üstünü çizdiler.
Ardından üstünü çizdiklerinin altını çizdiler
Olmadı baştan deyip yeni bir mücadele tablosu çizdiler.
En çok kullandıkları çizgi yan çizgiydi.
Çok iyi yan çiziyorlardı.
Değme grafikerler bu kadar güzel yan çizemezdi.

Anlamsal uyuşmazlık

- Yazın dilini büro dili ve teknik dil gibi dil alanlarını ayıran temel etmenlerden birisinin kuralların dışına çıkmak olduğunu savunursak sanırım yanılmayız. İşte **anlamsal uyuşmazlık** (semantische Inkompatibilitaet) da, yazarların bu bağlamda sıkça başvurdukları bir dil oyunudur:
- … **rüşvet demokratik ölçülerde bölüşülmüştü**
- **Sempatik bir çete** seçelim,

Usul usul koğuşlara geçelim…

- Haritada yerini belledikleri,
  Arazilerin üzerinde betonlar esiyor.

Deyimler

Deyimler de sık sık karşımıza çıkar:

- Siyasi kanalların da tümü kapalıydı,

Genel başkanların eli sopalıydı.

- Gayri Tanrı yardımcısı olsun, arı kovanına çomak sokanın,

Tantan arısının da yakındır altına gitmesi okkanın."

- İstediğin çamı devir…
- Koptu dananın kuyruğu, …
- Saçını başını yoldu.
- … başına … çoraplar örünce,

Abartma

İçeriği biraz yabancılaştırarak zihinde daha kalıcı bir iz bırakma aracı olan abartma, birçok yazar gibi Balbay'ın da kullanmayı sevdiği bir söz sanatıdır:

- Komşularda yatırım yapıyorlar,

Her geleni havada kapıyorlar.

- Devletin 10 paralık malı satılmış,

Bunun için on para harcanmış.

Argo

- Balbay, gerektiğinde **argo** kullanmaktan da kaçınmaz: Mankafalar, dank etmek, lan, ulan, kaz kafalı, valla, hırt, harbi, fodul, bre gafil,

Adsayma

Balbay özel adı tür adı yerine, tür adını da özel ad yerine kullanarak, ki buna **adsayma** (Antonomasie) diyoruz, yazdığı politik fabl için zengin bir imgesel evren oluşturur:

- **'Temiz' bir 'el' çıkınca, 'Tantan'a** başladı…
- 2001 yılı baharında sallandı biraz örgüt,

Zira **baş güvercinliğe** aday oldu pişkin bir süt

Uçlama ya da diğer adıyla adlama

da (akrostiş) Balbay'ın severek kullandığı bir dil oyunudur; bu örnekte, dizelerin ilk sözcükleri yukarıdan aşağıya doğru okunduğunda ünlü DGM Savcısı N. M. Yüksel'in sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır:

Nuh deyip peygamber demeyen,
Meteliksiz gezip bunu dert etmeyen,
Yükselen savcı…

Arıksayış

Anlamı güçlendirmenin bir yolu da bir kavramın karşıtının anlamca zayıflatılması ya da değillenmesidir. Balbay'ın **arıksayış** (Litotes) dediğimiz bu söz sanatından da yararlandığını görüyoruz:

- Çetelere güvenenlerin sayısı **az değil**…
- "Olmadı," dedi, "**Aynı şey değil**dir,

Hukukla kanun.

Değişikleme

- **Değişikleme** (Aprosdoketon), yani **beklenen bir sözcüğün yerine başkasını kullanmak** da Balbay'ın anlatımına güzellik katan, okuyucuyu beklentisini boşa çıkarıp olayların traji-komikliğine dikkat çeken söz sanatlarındandır:
- Konu tam **iki ucu oylu değnekti**.
- Artık **sözü iyice bağlayıp** soralım:
- Yolsuzluklardan, çetelerden,

Değişik bir yelpaze çizdik.
Verebileceğimiz onlarca örnekten,
Sadece birkaçını alt alta **dizdik**…

- Gelmez bu yedi yılın **dibi**.
- Gerçekten zordu baba aslanın işi,

Aşağı tükürse **hükümet**, yukarı tükürse **Köşk**,
Karşıya tükürse orman ahalisi …

- "Elbette Maliye Bakanı'nın da ayrı öyküsü vardır. Onu da öğrenirsek okura **akıtırız**…"

Eskil biçim

Balbay aslında duru Türkçe kullanmaktan yanadır. Ancak kimi zaman **eskil biçim**ler (Archaismen) kullandığını da görüyoruz. Bunun nedeni genellikle ya o sözcüğün bir bakıma özdeşleştiği konuyu, kişiyi, kavramı anıştırmak, ya da ayrıca eskil biçimlerin anıştırdıklarıyla alay etmektir:

- **Binaenaleyh** enflasyon düşürülmelidir,

Büyük memleket balonu üfürülmelidir.

- Ortakların yolsuzlukla **imtihanı**
- İşin içine boşanma girer de mala ortak olursa.

Zinhar nasıl olur böyle bir kepazelik,
Artık bu kadarı şempanzelik.

Karşıtlam

Anlamsal karşıtlığı bulunan iki sözcüğün, dizimin vb. bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan **karşıtlam** (Antithese) da Balbay'ın sıkça kullandığı bir söz sanatıdır:

- Herkes sandığa **yaklaşıp** gerçekten **uzaklaşırken**, …
- Bu sözlerle karıştı ortalık,

Kimisi arıyı **âlim** ilan etti, kimisi **alık**.

Karşıtlama

(Antiphrase), bir yargıyı karşıt anlamda kullanarak anlamı pekiştirmekle gerçekleştirilir:

- Onlar da almış paylarını bu pazardan,

Sistem tıkır tıkır işliyormuş, Allah saklasın nazardan

Demezcelik

- Bir konudan söz etmek istemiyor görünüp ondan söz etmek, yani **demezcelik** anlatılana daha çok dikkat çekmenin ve ilgi uyandırmanın bir yoludur:
- Bu yüzden ayrı bir yeri vardır partilerin,

Konuya fazla girmeyelim, biraz derin.

Anıştırma

Aşağıdaki örnekte önce bilinen bir olay **anıştırılıyor** ((Allusion). Daha sonraysa, anıştırılan olayın öncesi ve sonrası biçimsel açıdan farklı göstergelerle **öteleniyor** (Metalepsis), böylece okuyucu ile metin arasında duygusal ve düşünsel bir bağ kuruluyor:

Hassas bir **konuya** değineceğiz bu bölümde,
Ucunda **macera** da olabilir **ölüm** de…
Orman yıllarca büyük bir **dert** çekti,
Kimileri ormanın bir bölümüne **uçurum** ekti.
Uçurum zamanla keskinleşti, derinleşti,
Üst üste **birikenler** bedende irinleşti.
Gencecik **canlar kırıldı** yıllar boyu,
Uzadıkça uzadı **sorunun** boyu.
Sonuca gelelim **başlangıç bölümü** uzun,
Zira öyküsü bitmez onca **kanunsuzun**.

Dolaylama

- Gerek anıştırma, gerekse öteleme, aynı sözcede aynı gösterileni değişik gösterenler aracılığıyla yinelemedir, yani merak uyandırmak ve heyecan yaratmak amacıyla, daha kısa anlatılabilecek bir olayı **sözü uzatarak** (Pleonasmus) anlatmaktır.
- Kimi zaman bir kavramın, kişinin / eşyanın etkilerinden ya da niteliklerinden yararlanılarak açımlandığına tanık oluyoruz; bu söz sanatına **dolaylama** (Periphrase) diyoruz:
- **Ormandaki en büyük kent**in esnafı, …
- **Ormanın en tepesindeki makam** değişiyor, …
- Önce **çizmeye benzer bir orman**da görüldü,
- Oradan **bizim ormanın yan komşusu**na sürüldü.

Birleşik sözcükleri bölmek ve ters çevirmek

Balbay kimi zaman **birleşik sözcükleri bölerek ve ters çevirerek** (Tmesis) anlatımı dolaylamayı yeğler:

- Aylar sonra **bakırlı diyarlara** gitti baş kurt,

Dedi: “Başkent de yurt, burası da yurt.

- Arı önce ormanın nabzını tutmuştu,

Sonra **diyarı bekir** yolunu tutmuştu.

Yineleme

Aşağıdaki birinci örnekteyse her dizenin ilk sözcüğü, ikinci örnekteyse her dizenin ilk iki sözcüğü **yinelenerek** (Anapher) içerik vurgulanmaktadır:
Ne balık olsa gelir ol**taya**,
Ne yağ olsa konur sala**taya**,
Ne bal olsa verilir has**taya**,
Ne sap olsa takılır bal**taya**.
Yeri geldi sert; asalım keselim,
Yeri geldi turan; Orta Asya'da eselim,
Yeri geldi uysal; halim selim;
Yeri geldi paylaşımcı; senin olsun elim;
Yeri geldi itici; karşı çıktığına koyardı im
Yukarıdaki beş dizede ise aşamalı olarak **birer ses (son dizede iki ses) düşürülerek eksik sesteşlik için çok ilginç bir örnek yaratılmıştır**.

Önyinelem

Bu örnekteyse **önyinelem** (Katapher) yoluyla sözü edilen kişi sezdirilmektedir:
Bizim ormanın **ezeli koltuklu**su,
İktidar tutuklusu,
En nutuklusu,
Baba aslandı…

Alaysılama

Aşağıdaki örneklerde **alaysılama** (Ironie) yoluyla söylenenin tersi anlatılmaktadır:

- Çete üyeleri yüksek eğitimli!

Ne güzel…
… Çeteler hukuku iyi biliyor…
Ne güzel, ne güzel… (gka 104. sayfada beş kez yineleniyor)
"Unakıtan ailesine bir müjdemiz var; toplum onlarla çok yakından **ilgileniyor**… Bir siyasetçi için son derece olumlu bir durum. Ne mutlu!" (24.2.04, s. 1, 8)

Kavuştak / nakarat

Kimi yerlerde başvurulan, okuyucunun dikkatini aşamalı olarak yükselten bir söz sanatı olarak karşımıza çıkıyor:

- Bunun adı ulustan kurtuluş savaşı değil de nedir?

Bu savaş sürmekte kaç senedir…
(gka, s. 28, 32, 33, 35, 36, 38, 41)

Parodi

- Balbay'ın ustalıkla kullandığı bir dil oyunu da **parodi**dir. Dilimize, kültürümüze malolmuş atasözlerinin, özdeyişlerin, türkülerin, şiirlerin ve marşların biçimlerini içeriklerinden ayırır, biçimi yeni bir içerikle doldurarak toplumdaki ve insanlardaki bozulmaya, yozlaşmaya dikkat çeker:

- “Sabahınan kalktım ezan sesi var,

Ezan da sesi değil yar yar iniş yası var!”

- Horozlanmak ya da horozlanmamak,

İşte bütün mesele bu!”

- **Hiçbir şeyden çekmedi dünyada,**

Koltuk hırsından çektiği kadar.
Köylülüğünden bile müteessir değildi,
Hatta yeri geldikçe lehine kullanırdı onu.
Kendisine lazım olmadığı zamanlar,
Anmazdı ama demokrasinin adını, Otoriter de sayılmazdı,
Lazım oldukça kullandığı demokrasi,
Kazık oldu Süleyman Efendi’ye…

İstikrar Marşı
İktidarı tuttun mu sakın bırakma,
Koltuğa otur, yapış arkana bakma,
Artık tuttuğun her şey senindir,
Hak, hukuk derlerse kafana takma…

Parodileştirme, kişileştirme

- Aşağıdaki örnekteyse yine Orhan Veli’nin şiirinin parodileştirilmesi, aynı zamanda anayasanın kişileştirilmesi sözkonusudur:

Hiçbir şeyden çekmedi dünyada,
Siyasilerden çektiği kadar.
…
Sosyal yanını rafa koydular,
Laiklik kısmını usul usul oydular.
Ahlak kısmını çaktırmadan soydular.
Sonra da ‘bu anayasa demokratikleşmeli’ deyip,
Çırılçıplak Meclis’in avlusuna koydular.
Tam ‘rahatladım’ dediği an,
Pazarlık konusu yapıp
Orasını burasını oydular.
İkide bir delindikçe inlerdi,
Ama sesini de yükseltmezdi,
Yazık oldu anayasa efendiye…

- Ortakların yolsuzlukla imtihanı
- Böl-parçala-ihale et…
  Gelirini şelale et…
- Yolsuzluğa karışan siyasetçi, İyi niyetli olabilir.
  Takıye bile zamanla içtenliğe dönüşebilir.
- “Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,
  Vatan eğer güvercin, kurt, arı iktidardaysa vatandır…”

- "… Balık gövdeden kokar,
  Koku baştan çıkar."
- … pazarlıktaki hesap Meclis'e uymuyordu, …
- … hükümetteki hesap uymadı eve,
  Minicik kuzu yapıldı deve.

İkilemeler

anlatılanın öneminin vurgulanması, anlatıma güç katılması açısından Balbay için kaçınılmaz bir araç olarak karşımıza çıkar:

- Kaba saba, aval aval, usul usul, seri seri, kara kara, basa basa, lime lime, yumak yumak…

Durumluk sözcükler

Balbay'ın dil kullanımının özünü oluşturan dil oyunlarından birincisi sesteşler ise, en önemli ikincisinin durumluk sözcükler olduğunu söyleyebiliriz.
Durumluk sözcükler, adından da anlaşıldığı üzere belli bir durum ve bağlam içinde somut bir anlam kazanan, içinde bulundukları metne özgü, sözlükleşmemiş öğelerdir. Olağan dil kullanımının dışına taşan bu tür sözcüklerle içeriğe alaycı ve eleştirici nitelik kazandırılmakta, metin ile okuyucu arasında eleştirel bir mesafe oluşturulmakta, çağrışım tekniğiyle okuyucunun düşünerek bu mesafeyi kaldırılması beklenmektedir:

- *amayasa, banayasa, kamayasa, anayasak, petropolitik, hidropolitik, zoopolitik, ulustan kurtuluş savaşı, zamlamak, geleceğini gelirlemek, bereketlemek, ormansever, Şalkalayan savcı, teftişlemek, dar gelirciler, bol gelirciler, hu-kukla, Sami-tay, 'din'lenmek, yozkurt, kasa mahkûmları, kurt-arıcı güvercin, Korayındirlik ve İmkân Bakanlığı, bayındır kurdu, baybuş, seNATO, Hınç Devri, Yontma Baş Devri, … çoktu fi-kirleri, kul'lanmak*

Türkçenin sözdağarcığına ait olmayan aşağıdaki durumluk sözcüklerle alaysı bir anlatım sözkonusudur:

- Hükümetimiz kanuniyetlidir,

İlişkilerimiz samimiyetlidir,
… memleket bize mecburiyetlidir, …

Kırıksöz

Aşağıdaki birinci örnekte, sözkonusu kişinin (S. Demirel'in) içinde bulunduğu ve "kırıksöz" terimiyle karşılanmasını önerdiğimiz karmaşık ve bozuk ruh hali (Spleen) *akvaryum* sözcüğü etimolojik açıdan ilgisiz biçimbirimlere bölünerek; ikinci örnekteyse olmuş bitmiş ve değişmesi olanaksız olan tarihsel bir konu sorgulanarak anlatmaktadır:

- … "Öyle değil", dedi ana aslan,

"Ben akvaryumdaki balıkları dedim."
Tepesi attı baba aslanın:
"Ak mı var, ne akı?
Hem niye yumuyorum gözümü?"
Önümüzdeki yıl doluyordu görev süresi,
Durup durup söyleniyordu:
Niye yok kutsal kitapta aslan suresi?

Özdeyişler

Düşünce yüklü, aydınlatıcı kısa sözlerdir. Birkaç satırla anlatılacak şeyi birkaç sözcükle anlatırlar. Mustafa Balbay, günümüzdeki kara mizah türü sosyal ve siyasal olayları özdeyiş niteliğindeki özlü sözlerle okuyucusuna sunmakta da dil ustalığını göstermektedir:

- "Horoz sesiyle uyanmak,

Tank sesiyle uyanmaktan iyidir…"

- "Horoz ne kadar öterse ötsün,

Civciv tavuğun dıkdıkına bakar!"

- … Her kaz, batarak yükselirmiş!
- Kurtla bir olurlar kuzuyu yerler,

Koyunla bir olurlar, kuzuya ağlarlar!

- Çıkarına dokun kuzular bile havlarlar.
- Kimin nabzı tekkede kimininki Mekke'de atıyor…

Karamsar, ama umutsuz değil

Balbay karamsar izlenimi verse de, bu toplumu uyandırmak gerektiğine inanır, çareyi başka yerde aramaz, umudunu yitirmez:

- Ey ulu orman, uyuyan orman, söyle…

Bunlara mı teslim, memleketin kaderi?
…
Kimse kızmasın yontma baş dediğimize,
Yontulmamış baş mı deseydik!
Daha kötü olmaz mıydı,
Bunlardan umudu tümüyle kesseydik…

Sonuç

Günümüzde Türkçenin anlatım gücünü bu kadar yaratıcı anlamda zorlayan ve dilin olanaklarını Balbay'dan daha iyi kullanan bir gazeteci-yazarın olmadığını, Balbay'ın kendi biçemini yarattığını ve özgünlüğünün dil oyunlarına dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.